

ISC
۰۱۲۲۰-۵۹۴۰۴

نخستین کنفرانس ملی

کلیه آموزش‌ها، محرمه‌ها، متن‌ها و دست‌نویس‌ها در دسترس است

چالش‌ها و راهکارهای نوین در مدیریت، حسابداری و صنعت بیمه

زمان برگزاری: ۱۴۰۲/۰۷/۲۰
MCI-conf.ir

راهکارهای برون رفت از چالش‌های صندوق‌های بازنشستگی

سماء ایلخانی پور ، سعید زرنندی

نویسنده اول (دانشجوی کارشناسی ارشد، دانشکده مدیریت و حسابداری ، دانشگاه علامه طباطبائی ، تهران)
نویسنده دوم (استادیار گروه مدیریت دولتی دانشکده مدیریت دولتی و حسابداری دانشگاه علامه طباطبائی ، تهران)
نویسنده مسئول: سماء ایلخانی پور
sama_ilkhanipour@yahoo.com

چکیده: سالمندی جمعیت و کاهش نسبت جمعیت فعال به جمعیت بازنشسته در کشور به طور مداوم در حال کاهش است، هزینه‌های صندوق‌های بازنشستگی تحمیل می‌کند که این صندوق‌ها را با چالش‌هایی مواجه کرده که روز به روز به وخامت آنها افزوده می‌شود و برای غلبه بر این مسائل باید راهکارهایی برای کاهش هزینه و اصلاح نظام پرداخت ارائه شود. در این پژوهش راهکارهایی همچون ادغام یا تجمیع صندوق‌ها، اصلاح نظام پرداخت از نظام DB به DC، لغو قوانین بازنشستگی پیش از موعد و اصلاح پرداخت مستمری، اصلاح نرخ کسور بازنشستگی، ایجاد یک نهاد ناظر و نظارت بر اداره و سرمایه‌گذاری دارایی صندوق‌ها، استفاده از مدیران متخصص و توجه ویژه به محاسبات اکچوئری جهت برون رفت از چالش‌های بازنشستگی کشور پیشنهاد و بررسی شده است.

کلمات کلیدی: صندوق بازنشستگی؛ اکچوئری؛ نظام پرداخت بازنشستگی؛ اصلاحات صندوق‌های بازنشستگی؛ چالش‌های صندوق‌های بازنشستگی.

۱. مقدمه

با توجه به همگانی و فراگیر بودن موضوع صندوق‌های بازنشستگی و مشکلات و معضلات این صندوق‌ها، باید قبل از تبدیل شدن آنها به بحران اجتماعی، راهکارهایی منطقی و متناسب به منظور برون رفت از این پالاش ارائه و به کار گرفته شود. مشکلاتی از قبیل نبود نهادهای تنظیم‌گر و ناظر بر سرمایه‌گذاری صندوق‌های بازنشستگی و دارایی‌ها، گزارش‌های غیرقابل اتکای اکچوئری، نبود برآورد دقیق از دارایی‌های صندوق‌ها و بازده پایین صندوق‌ها، نظام پرداخت مزایای بازنشستگی و عدم مدیریت صحیح از جمله معضلاتی است که صندوق‌های بازنشستگی در کشور را دچار مشکلات کرده است. به عنوان مثال در صندوق تامین اجتماعی در سال ۹۸ رشد تعداد مستمری‌بگیران ۶.۸ و رشد بیمه‌پردازان ۲.۶ درصد عنوان شده است. این امر به معنای کاهش پشتیبانی صندوق‌هاست که می‌تواند در آینده‌ای نزدیک وابستگی به بودجه را نیز افزایش دهد. کاهش نرخ رشد و افزایش سن و پدیده سالخوردگی جمعیت تبعات بسیاری در جامعه به همراه دارد و علاوه بر آن تهدیدی برای صندوق‌های بازنشستگی است که در آینده پایداری مالی صندوق‌های بازنشستگی را با چالش‌های جدی مواجه خواهد کرد. تا کنون پژوهش‌هایی در خصوص چالش‌ها، راهکارها و مسائل مربوط به صندوق‌ها انجام شده است و تحقیق حاضر جمع بندی کلی از راهکارهای برون رفت از چالش‌های صندوق‌های بازنشستگی است.

۲. روش تحقیق

این پژوهش به روش تحقیق توصیفی و جمع آوری اطلاعات کتابخانه‌ای فراهم شده است و به لحاظ هدف کاربردی است. در استخراج مفاهیم مربوط به روش‌های اکچوئری و داده‌های سازمانها و صندوق‌های بازنشستگی از پایگاه‌های اطلاعاتی داخلی استفاده شده است.

۳. بررسی راهکارهای برون رفت از چالش‌های صندوق‌های بازنشستگی

۳.۱. ادغام و یا تجمیع صندوق های بازنشستگی در قالب یک صندوق بازنشستگی کشوری

منظور از ادغام در علم مدیریت، « یکی شدن دو یا چند سازمان است که فعالیتهای مشابه، مکمل یا مرتبط دارند»؛ که می تواند افقی یا عمودی باشد. ادغام افقی یعنی دو یا چند بنگاه فعال در یک زمینه که در طبقه مساوی از تولید، توزیع یا بازاریابی هستند و محصولات مشابهی را تولید مینمایند در یکدیگر ادغام کردند، بر این اساس، ادغام افقی صندوق های بازنشستگی، یعنی صندوقهایی که از نظر تعداد اعضاء و یا به لحاظ قدرت مالی، برابر هستند در هم ادغام شوند. منظور از ادغام عمودی این است که صندوق کوچکتر در صندوق بزرگتر ادغام شود.

منظور از تجمیع، جمع شدن صندوقهای بازنشستگی در کنار هم، زیر نظر یک نهاد برتر (مانند وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی یا یک شورای عالی) با هدف نظارت بر صندوق ها و تعیین سیاستهای کلان صندوق ها با حفظ استقلال آنها میباشد؛ بدون آنکه تغییری در ساختار آنها ایجاد شود. ادغام و یا تجمیع صندوق های بازنشستگی در قالب یک صندوق بازنشستگی کشوری برای کلیه بیمه شدگان و مستمری بگیران مزایایی همچون استفاده از صرفه به مقیاس و کاهش هزینه های عملیاتی سازمان ها از قبیل هزینه ساختمان و تجهیزات، برنامه ریزی و نرم افزارهای مورد استفاده، هزینه منابع انسانی و ...، امکان نظارت کامل تر و برقراری عدالت میان بیمه شدگان مختلف در پی خواهد داشت.

۳.۲. تبدیل روش نظام پرداخت از DB به DC و پرداخت مستمری بر اساس حق بیمه پرداختی

پرداخت صندوقهای بازنشستگی به بازنشستگان مشترک خود خود با وجود تنوع در شکل و محتوا، بر مبنای یکی از دو اصل

مزایای معین (DB Defined Benefit)

یا حق بیمه معین (DC Defined Contribution)

انجام میشود. در پرداخت بر اساس DB ارزیابی دقیق از میزان مشارکت مشترک صندوق در تأمین منابع مالی آن صورت نمیگیرد و حقوق بازنشستگی بر اساس حقوق چند سال آخر خدمت محاسبه و پرداخت میشود. در این نظام بازنشستگی، منابع مالی عموماً از حق بیمه دریافتی از شاغلین پرداخت می شود، ولی در برخی موارد سرمایه گذارها نیز در تأمین مالی آن نقش دارد. در صورتی که برای تأمین مالی مستمری های پرداختی به بازنشستگان از حق بیمه دریافتی شاغلین استفاده شود، این نظام بر اساس روش مزایای معین بی ذخیره می شود (Defined Benefit- Pay As You Go).

در پرداخت بر اساس اصل (DC Defined Contribution) حساب مشخصی از میزان مشارکت افراد در تأمین منابع صندوق وجود دارد و حقوق بازنشستگی بر اساس میزان مشارکت پرداخت می شود، که می تواند به صورت پرداخت حقوق مستمر و یا یکباره مجموع پرداخت های کارمند و کارفرما با لحاظ شدن سود متعلقه به هنگام ترک خدمت کارمند باشد. این مدل پرداخت که با توجه به افزایش متناوب مستمری بازنشستگی با توجه به نرخ تورم، و کاهش ارزش اندوخته های صندوق های بازنشستگی، تضعیف کننده صندوق ها است و بزودی فزونی مصارف نسبت به منابع اتفاق خواهد افتاد. در این نوع نظام کسورات بازنشستگان ذخیره و سرمایه گذاری نمیشود و این باعث میشود که جامعه از یک منبع مالی پایدار برای تأمین مالی سرمایه گذارها محروم باشد. علاوه بر این، تورم شدید و افزایش نسبت جمعیت سالمندان به کل جمعیت تأثیر منفی بر کارایی این نظام بازنشستگی دارد.

لذا یکی از راهکارهای برون رفت از چالش صندوق های بازنشستگی تغییر نظام پرداخت مستمری از روش مزایای معین به روش حق بیمه معین، جهت جلوگیری از اختلاف بین داده ها و ستاده های یک مشترک در طول یک دوره و تحمیل پرداخت این اختلاف به صندوق بازنشستگی است.

۳.۳. لغو قوانین مربوط به بازنشستگی پیش از موعد

در مهر سال ۱۳۹۹ طرحی با عنوان بازنشستگی پیش از موعد در صحن مجلس با فلسفه «کمک به بازار کار و اشتغال جوانان و کاهش هزینه‌های جاری دستگاه‌ها» اعلام وصول شد. براساس این طرح «شرط سنی از بازنشستگی حذف و مردان با ۲۵ و زنان با ۲۰ سال سابقه کار می‌توانند بازنشسته شوند و حقوق ۳۰ روزه دریافت کنند.» هر چند اعضای کمیسیون اجتماعی با کلیات این طرح مخالفت کردند اما طرح اینچنینی برای بار اول نیست که به عنوان راهکاری برای بازار کار عنوان می‌شود. برخی از نمایندگان بر این باورند که

با بازنشستگی پیش از موعد می‌توان افراد بیشتری را جذب بازار کار کرد. اما در این طرح به شرایط اقتصادی صندوق‌ها و البته سن امید به زندگی توجهی نمی‌شود. به عنوان مثال اگر فردی در ۲۵ سالگی جذب بازار کار شده و ۵۰ سالگی بازنشسته شود با فرض زندگی تا سن ۸۰ سالگی، صندوق‌های بازنشستگی باید بیش از عمر کاری فرد به او حقوق بازنشستگی بدهند. این امر حیات صندوق‌ها را به خطر می‌اندازد و بار مالی بیشتری به دولت وارد می‌کند. که منجر به ایجاد هزینه برای صندوق‌های بازنشستگی می‌شود. همچنین یافته‌های پژوهش‌ها نشان می‌دهد که افزایش سن بازنشستگی کم‌ضررترین سیاست نسبت به پیامدهای بلندمدت است.

علاوه بر بار مالی سنگین برای صندوق‌های بازنشستگی و سازمان تامین اجتماعی، حضور فعالان بازار کار در مشاغل غیررسمی و بدون بیمه را افزایش داده و موجب کسری بودجه شدید دولت می‌شود. همچنین کسانی که زودتر از موعد بازنشسته می‌شوند به احتمال زیاد در بخش غیررسمی اقتصاد به فعالیت خود ادامه می‌دهند و هم فرصت‌های شغلی جوانان را خواهند گرفت و هم بار مالی بالایی برای سازمان تامین اجتماعی و صندوق‌های بازنشستگی ایجاد خواهند کرد.

در حالی که امید زندگی در ایران همواره در حال افزایش است، قانونگذار به‌طور مداوم با کاهش سن بازنشستگی درست عکس جهت حرکت امید زندگی اقدام کرده است، که این حرکت باید در جهت معکوس ساماندهی شود و از تصویب قوانین بازنشستگی پیش از موعد جلوگیری شود.

۳.۴. اصلاح قوانین مربوط به مستمری بگیران پس از فوت بیمه شده اصلی

در قوانین تعلق مستمری پس از فوت به وراثت قانونی، با تعاریف مربوط به وراثت قانونی گاهی حتی فرزندان فرزندان نیز از ۲۰٪ تا حقوق کامل با احتساب ۲ گروه بالاتر از قبل از زمان فوت مستمری بگیر محسوب می‌شوند که این قوانین علاوه بر تحمیل هزینه‌های بالا و تعهدات طولانی مدت، در برخی موارد به ایجاد روابط صوری منجر می‌گردد که با اصلاح قوانین باید از این مسائل جلوگیری بعمل آید.

۳.۵. اصلاح نرخ کسور بازنشستگی

بسیاری از اقتصاددانان و سیاست‌گذاران اعتقاد دارند که برای حفظ تعادل بودجه صندوق‌های بازنشستگی نرخ حق بیمه باید افزایش یابد. در واقع پایداری پایداری نظام‌های PAYG نیاز به کاهش کسری بودجه صندوق‌های بازنشستگی از دو طریق کاهش مستمری بازنشستگان یا افزایش حق بیمه پرداختی کارگران جوان دارد. با توجه به وضع موجود کشور که مستمری بازنشستگی کنونی هم کفاف هزینه‌های بازنشستگان را نمی‌دهد، این راهکار نمی‌تواند جوابگو باشد.

افزایش نرخ حق بیمه بازنشستگی به میزان ۷ درصد منجر به افزایش پس‌انداز بازنشستگی و کاهش هزینه نظام بازنشستگی به میزان ۲/۵ درصد می‌شود؛ ولی از سوی دیگر باعث کاهش انگیزه پس‌انداز در شاغلین و همچنین افزایش نرخ حق بیمه در نسل جدید باعث بی‌عدالتی و از بین رفتن عدالت نسلی می‌گردد.

کاهش نرخ حق بیمه بازنشستگی به میزان ۷ درصد علیرغم اینکه منجر به افزایش هزینه نظام بازنشستگی به میزان ۲/۸ درصد می‌گردد، در بلندمدت افزایش پس‌انداز و مصرف و به تبع آن اقتصاد را به سطح بالاتری از عرضه نیروی کار و افزایش تقاضا برای آن هدایت می‌کند که در آینده ورودیه‌های صندوق

بازنشستگی و منابع آن را افزایش می‌دهد. این امر انباشت سرمایه، رشد و توسعه اقتصادی را با خود به همراه دارد و منجر به رعایت عدالت بین نسلی خواهد شد. در این حالت افراد برای مقابله با نوسانات درآمدی در دوران سالمندی، ترجیح می‌دهند، پس انداز بیشتر و ثروت شخصی داشته باشند تا سطح قابل قبولی از مستمری را در دوران بازنشستگی خود تضمین کنند، بنابراین در طول زمان، انباشت سرمایه افزایش می‌یابد. لذا برخلاف بسیاری از نظرات و نتایج بدست آمده در گذشته، کاهش نرخ بیمه بازنشستگی منجر به رشد اقتصادی و رعایت عدالت در پرداخت حق بیمه و مستمری و کاهش مشکلات اقتصادی صندوق های بازنشستگی می‌شود.

۳.۶. اداره صحیح دارایی های صندوق های بازنشستگی

یکی از مهم‌ترین وجوه تمایز صندوق‌های بازنشستگی از سایر نهادهای مالی و اعتباری این است که دارایی‌های صندوق‌های بازنشستگی پشتوانه تعهدات بلندمدت آتی آنها است. این تعهدات معادل مجموع ارزش خالص فعلی پرداخت‌های جاری بیمه‌شدگان غیرفعال موجود و پرداخت‌های آتی به بیمه‌شدگان فعال در ازای سوابق بیمه‌پردازی آنها است.

کارکرد صندوق‌ها علاوه بر تامین منابع لازم برای پرداخت‌های بازنشستگی تجهیز پس‌اندازهای بلندمدت و تشکیل سرمایه امکان تخصیص بلندمدت وجوه به شکل کارآمد است. وجوه انباشت شده در صندوق‌های بازنشستگی سررسید بلندمدت دارند و می‌توانند به صورت پایدار و موثر در بخش‌هایی که سایر نهادهای مالی توان رقابت ندارند با بیشترین بازده و کمترین ریسک سرمایه‌گذاری شوند. دولت‌ها با سیاست‌های تشویقی مانند معافیت‌های مالیاتی سرمایه‌گذاران نهادی مانند صندوق‌های بازنشستگی را به تجهیز پس‌اندازهای بلندمدت و سرمایه‌گذاری آن در زیرساخت‌ها ترغیب می‌کنند. نظر به اینکه دارایی‌های صندوق‌های بازنشستگی اغلب متعلق به بخش بزرگی از جامعه است، افزایش سهم صندوق‌ها در دارایی‌های بازار منجر به توزیع فراگیر و موثر ثروت در کشور شده و به کاهش نابرابری درآمد در جامعه کمک می‌کند و دارایی‌های صندوق‌ها در نرخ تشکیل سرمایه، رشد اقتصادی و به تبع آن در تولید و اشتغال تاثیر بسزایی دارد.

با فروش اموال و دارایی‌های مازاد و افزایش سرمایه صندوق‌ها، امکان سرمایه‌گذاری صحیح سرمایه و دارایی‌های صندوق‌ها به منظور کسب درآمد و سوددهی و الزام دولت به پرداخت معوقات صندوق‌های بازنشستگی می‌توان مشکلات صندوق‌های بازنشستگی را قبل از تبدیل به یک معضل خنثی کرد.

۳.۷. انتصاب مدیران متخصص به جای مدیران سیاسی جهت بهبود عملکرد

مدیران صندوق‌ها با توجه به رسالت‌ها و مأموریت‌ها، حداقل در چهار حوزه کاملاً متفاوت باید از دانش و تخصص و سرآمدی برخوردار باشند:

- فعالیت‌های بیمه‌ای بر مبنای محاسبات آکچوئری
  - فعالیت اقتصادی و سرمایه‌گذاری ذخایر
  - تمرکز بر وجوه اجتماعی (سطح رفاه، کاهش فقر، آرامش روانی و کاهش اضطراب اعضای شاغل و بازنشستگان، توجه به سلامت جسمی، روانی و بازدهی شاغلان و بازنشستگان و...)
  - تامین درمان بیمه‌شدگان
- و در انتخاب مدیران صندوق‌ها به جای سیاسی کاری، تخصص و علم مدیریت در نظر گرفته شود.

۳.۸. توجه ویژه به محاسبات اکچوئری و دریافت دوره‌ای و تجزیه و تحلیل محاسبات و گزارشات و تصمیم‌گیری و تغییر سیاست‌های آتی بر مبنای آنها

آکچوئرها افراد حرفه‌ای هستند که تبعات ریسک‌های مالی را تجزیه و تحلیل می‌کنند. آکچوئری یک حرفه است که توسط نهادهای حرفه‌ای (مانند انجمن‌های آکچوئری) معتبر نظارت می‌شوند. اولین گام در برخورد با معضلات صندوق‌های بازنشستگی، اندازه‌گیری شدت بحران و افشای منابع آن است که از وظایف آکچوئرها به‌شمار می‌آید. ارزیابی‌های آکچوئری، دورنمای امیدبخشی از وضعیت صندوق‌ها را نوید نمی‌دهد، هر چند که به‌دلیل عدم افشای ارزش روز دارایی‌های صندوق‌ها، این گزارش‌ها از شفافیت لازم برخوردار نیستند، اما دولت با چالش جدی برای جبران کسری‌های صندوق‌ها مواجه است و این چالش‌ها جدی‌تر هم خواهد شد. راهکارهای برون رفت از وضعیت فعلی، نیازمند ایجاد زیربناها و بسترهایی است که ابتدا باید به آنها توجه شود. یکی از این موارد ایجاد نهاد ناظر بر مدیریت صندوق‌ها است. در ایران عملاً هیچ نهاد ناظری بر فعالیت صندوق‌ها وجود ندارد. نهاد ناظری که نقش بیمه مرکزی در بیمه‌های اجتماعی را ایفا کند. از جمله وظایف نهاد ناظر می‌توان به بررسی و تایید یا رد گزارش‌های حسابداری صندوق، ترکیب سرمایه‌گذاری، ترکیب مدیران و نحوه انتخاب آنها، محاسبات ادواری آکچوئری و وضع قوانین بالادستی مرتبط به صندوق پردازد. نهاد ناظر باید در سطوح بسیار عالی تاسیس شود، وجود آکچوئری رسمی در نهاد ناظر بر صندوق‌ها الزامی است. بدون پایش محاسبات آکچوئری صندوق‌ها و تبعات مالی قوانین بالادستی، نظارت مفهوم چندانی ندارد. از وظایف آکچوئری رسمی در نهاد ناظر می‌توان به این موارد اشاره کرد: بررسی گزارش‌های آکچوئری صندوق‌ها، بررسی نرخ‌های استفاده شده در محاسبات آکچوئری، بررسی کفایت سرمایه صندوق‌ها، بررسی پرتفوی سرمایه‌گذاری صندوق‌ها با توجه به نوع تعهدات، بررسی ارزش روز دارایی‌ها، محاسبات تبعات مالی وضع قوانین مرتبط. تمامی موارد ذکر شده نیازمند محاسبات پیچیده آکچوئری است که فقط یک متخصص آکچوئری توان انجام این محاسبات را دارد.

به اصلاحات درون‌سیستمی و تغییرات پارامتریک به‌منظور بهبود توازن مالی و تداوم فعالیت صندوق اصلاحات پارامتریک گفته می‌شود. از جمله اصلاحات پارامتریک برای کنترل هزینه‌ها و مصارف صندوق‌ها می‌توان به مواردی مانند: افزایش سن بازنشستگی، افزایش حداقل سنوات خدمت، افزایش تعداد سال‌های مبنا برای محاسبه حقوق بازنشستگی و تغییر نرخ مشارکت اشاره کرد. هدف از وضع اصلاحات پارامتریک صندوق‌های بازنشستگی ایجاد منابع و جلوگیری از مصارف است. آکچوئرها با اصلاحات پارامتریک یعنی مواردی همانند اصلاحات بهینه، تاثیر اصلاحات بر منابع و مصارف کوتاه‌مدت و بلندمدت صندوق، و انحراف از اصلاحات بر منابع و مصارف صندوق تاثیر می‌گذارند.

۱. نتیجه‌گیری

در تحقیق حاضر راهکارهای پیشنهادی جهت برون رفت از چالش صندوق‌های بازنشستگی معرفی شد که به طور خلاصه از این قرار است :

- ادغام و یا تجمیع صندوق‌های بازنشستگی در قالب یک صندوق بازنشستگی کشوری
- تبدیل روش نظام پرداخت از DB به DC و پرداخت مستمری بر اساس حق بیمه پرداختی
- لغو قوانین مربوط به بازنشستگی پیش از موعد
- اصلاح قوانین مربوط به مستمری بگیران
- اصلاح نرخ کسور بازنشستگی
- اداره صحیح دارایی‌های صندوق‌های بازنشستگی
- استفاده از مدیران متخصص
- استفاده از محاسبات آکچوئری در پیش بینی تعهدات آینده و تصمیم‌گیری

منابع

[1] هاشمی، س.، و معصومی، ع. (۱۳۹۶). امکان سنجی حقوقی ادغام صندوق‌های بازنشستگی در نظام تامین اجتماعی ایران. حقوق اداری، ۵ (۱۳)، ۱۳۴-۱۱۱.

- [2] بهمنی، م.، و راغ فر، ح.، و موسوی، م. (۱۳۹۹). سالمندی جمعیت و اصلاح نظام بازنشستگی با تغییر نرخ حق بیمه بازنشستگی. پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، ۶۱-۹۱، (۹۳)۲۸.
- [3] دهقانی، ب.، و دشتیان فاروجی، م.، و خوشنودی، ع.، و علی نژادمفرد، م. (۱۳۹۹). تاثیر سالمندی جمعیت بر آینده نظام بازنشستگی ایران. مطالعات جمعیتی، ۱۶ (پیاپی ۱۱)، ۲۶۱-۲۸۸.
- [4] میر، س.، و گنجیان، م.، و فروزش تهرانی، غ. (۱۳۹۳). چالش‌ها و راهکارهای صندوقهای بازنشستگی در ایران: مطالعه موردی صندوق بازنشستگی جهاد کشاورزی. سیاست‌های راهبردی و کلان، ۲(۷)، ۱۳۹-۱۱۱.
- [5] رجبی دهقی، ا.، و اسدی، ز. (۱۳۹۹). روشهای محاسبات اکچوئریال در صندوقهای بازنشستگی، تهران، عمران.